

Sociale gerechtigheid in de buurt

Leren van de kerk van het Zuiden

— door Herman Bouma —

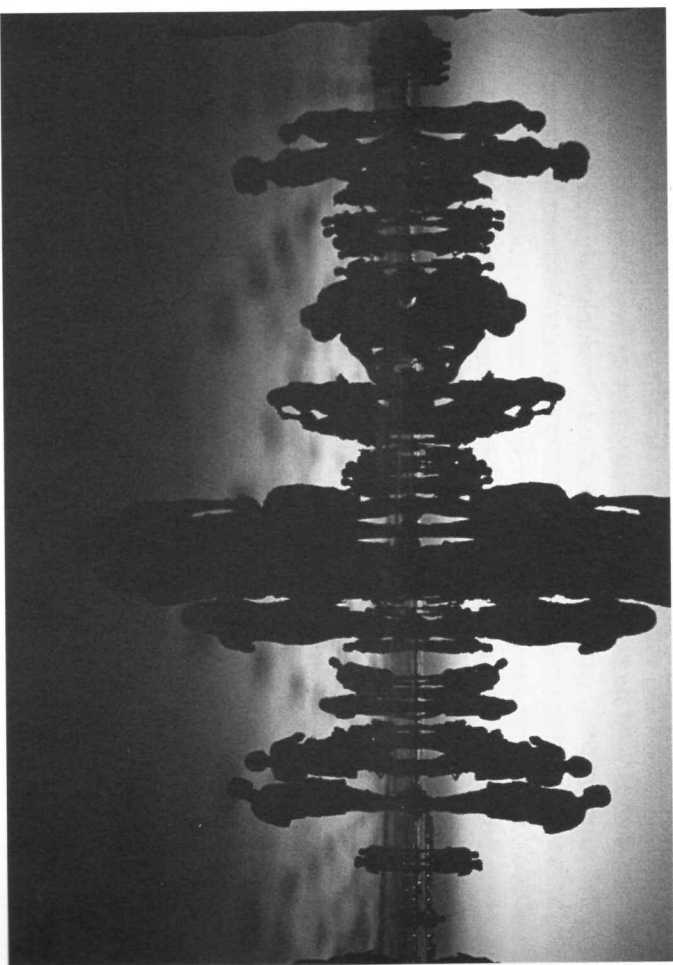

Foto: Mario Purisic (Unsplash)

Twee jaar geleden lanceerden de ontwikkelingsorganisatie Tear en vrijwilligersorganisatie Present Umoja Nederland ‘... een programma voor kerken in Nederland die met beide benen in de buurt willen gaan staan en zo mee gaan doen met Gods plan van hoop en herstel in hun eigen omgeving.’

De wortels van Umoja liggen in Oost-Afrika. Ruim vijftien jaar geleden begonnen verschillende kerken in Kenia, Oeganda en Tanzania sociale en materiële problemen in hun omgeving aan te pakken. Het onderscheidende aan de manier waarop dit gebeurde, was dat de kerk als initiatiefnemer optrad om samen met mensen in hun eigen omgeving verandering te brengen. Het doen van bijbelstudies ligt aan de basis van dit proces. De principes werden vertaald naar een methodiek die *Church and Community Mobilization Process* (CCMP) wordt genoemd. In veel landen wordt hiervoor ook de term Umoja gebruikt. Dit woord uit het Swahili betekent ‘samenhorigheid’. Samenwerking tussen de kerk en de lokale gemeenschap vormt in dit proces de sleutel.

Vandaag de dag zijn over de hele wereld meer dan drieduizend kerken in Afrika, Azië en Latijns-Amerika bezig met dit proces, en de vruchten zijn zichtbaar.¹

De ontwikkelingsorganisatie Tear zag de kracht van Umoya en is samen met Stichting Present Nederland en een aantal Nederlandse voorgangers aan de slag gegaan met het vertalen van de methodiek naar de Nederlandse context. Want een vertaalslag was zeker nodig. De rol van de kerk, thema's als armoede en onrecht, en de sociale samenhang zien er heel anders uit in de rurale Afrikaanse context dan in bijvoorbeeld een middelgrote stad in Nederland. De kern van Umoya is gelijk gebleven: een proces waarin een lokale kerk gaat ontdekken hoe ze mee kan doen met Gods plan van hoop en herstel in de eigen omgeving. De kerk gaat met beide benen in de buurt staan en samen met de omgeving aan de slag. Samen brengen ze in kaart welke hulpbronnen voorhanden zijn. Samen brengen ze in kaart wat er speelt in de omgeving, wat er goed gaat en waar gebrokenheid is. Samen met de omgeving komt ze in actie.

Integral mission en sociale gerechtigheid

Theologisch is Umoya is sterk verbonden aan *integral mission*; een holistische missiologie waarin de vijf 'marks of mission' met elkaar verbonden zijn: verkondiging van het goede nieuws (to tell), toerusting (to teach), dienstbaarheid (to tend), sociale gerechtigheid (to transform) en rentmeesterschap (to treasure). Daarmee vervalt grotendeels de traditionele scheidslijn tussen evangelisatie en diaconaat. Gods plan van hoop en herstel heeft betrekking op alle aspecten van het leven. Die holistische missie van God is ook de missie van de lokale kerk.² Het doel en het bestansrecht van de kerk liggen in Gods plan met zijn schepping. Vanuit die benadering is in het programma van Umoya Nederland aandacht voor alle vijf marks of mission. Dit artikel richt zich meer specifiek op de plek van 'sociale gerechtigheid' binnen Umoya in Nederland. Met sociale gerechtigheid bedoelen we het bestrijden van systematische onderdrukking en uitsluiting, het tegengaan van geweld en conflict en de inzet voor vrede en verzoening.³ Sociale gerechtigheid heeft dus primair te maken met relaties tussen mensen. Toch staan die relaties niet op zichzelf. Herstel tussen mensen kan alleen plaatsvinden vanuit het herstel van de relatie met God.

1 Een onafhankelijk onderzoeksbureau heeft bijvoorbeeld in Uganda onderzoek gedaan naar de impact van CCM: <http://balthdr.org/wp-content/uploads/2017/07/Tearfund-CCM-Uganda-QulP-Report.pdf>.

2 C. R. Padilla, *The Local Church: Local Change and Global Impact*, Micah Network 5th Triennial Global Consultation Opening Address, September 2012. Geraadpleegd van <https://www.micahnetwork.org/pb-br/resources/consultation/local-church-local-change-global-impact>.

3 Dit is een vrije vertaling van het dit onderdeel van het missie statement van de Anglican Communion: 'To transform unjust structures of society, to challenge violence of every kind and pursue peace and reconciliation'. Geraadpleegd van <https://www.anglicancommunion.org/mission/marks-of-mission.aspx>.

Verzoening tussen mensen onderling en verzoening met God zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Ze verhouden zich tot elkaar zoals de twee geboden: 'Heb de Heer uw God lief met heel uw hart en met heel uw ziel en met heel uw verstand' en 'Heb uw naaste lief als uzelf' (Mat. 22:37-40).

Klein en dichtbij beginnen

Het doel van Umoya is kerken en kerkleden toe te rusten om mee te doen met Gods missie in hun eigen omgeving. Dat geldt ook voor sociale gerechtigheid. Dit thema komt bij Umoya vooral aan bod door heel klein en dichtbij te beginnen met herstel van relaties in de buurt. In het proces is minder aandacht voor de politieke dimensie van sociale gerechtigheid en het veranderen van onrechtvaardige structuren op grotere schaal. De keuze hiervoor heeft hoofdzakelijk te maken met de Nederlandse context. De Nederlandse rechtsstaat is in veel opzichten relatief goed georganiseerd. Onderdrukking en uitsluiting zijn minder structureel van aard dan in veel andere landen. Toch is er ook in Nederland sprake van sociale uitsluiting en van diepe kloven in de samenleving. Iedere plaats en iedere buurt heeft hiermee te maken. Het Sociaal en Cultureel Planbureau constateert bijvoorbeeld dat de steeds complexer wordende Nederlandse samenleving ervoor zorgt dat juist kwetsbare groepen maar moeilijk mee kunnen komen en steeds vaker structureel aan de zijlijn komen te staan.⁴ Maar ook factoren als leeftijd, etniciteit en gender kunnen eraan bijdragen dat mensen worden buitengesloten.

Door te bouwen aan gelijkwaardige en wederkerige relaties in de directe omgeving kan een begin worden gemaakt met het doorbreken van sociale uitsluiting. Vanuit die doorleefde betrokkenheid bij gemarginaliseerde mensen, zal er onherroepelijk een verlangen groeien om ook iets te gaan doen aan de achterliggende onrechtvaardige structuren in de samenleving. In de woorden die worden toegeschreven aan Desmond Tutu:

There comes a point where we need to stop just pulling people out of the river. We need to go upstream and find out why they're falling in.

Wanneer een kerk gaat ontdekken hoe onrechtvaardigheid in het klein dichtbij werkt, komen ook de diepere oorzaken van sociaal onrecht bloot te liggen. Zoals het grote aantal ingewikkelde regelingen voor mensen in armoede. Deze zijn vaak goed bedoeld, maar zo complex dat kwetsbare groepen er maar moeilijk gebruik van kunnen maken. Kerken kunnen in zulke situaties de handen ineen slaan en samen een tegengeluid laten horen. Ze kunnen zich inzetten voor een inclusieve samenleving vanuit een doorleefde betrokkenheid bij mensen die er dagelijks mee worstelen.

4 Sociaal Cultureel Planbureau, *De Sociale Staat van Nederland 2018 - Hoofdlijnen*, september 2018, p. 32, geraadpleegd van <https://www.scp.nl>.

Op deze manier behoudt de kerk een juiste verhouding tussen barmhartigheid en gerechtigheid: 'Barmhartigheid zonder gerechtigheid kan leiden tot weinig verplichtende filantropie; gerechtigheid zonder barmhartigheid krijgt snel iets fanatieks-wettisch.'⁵

Jezus gaf mensen weer een plek

De eerste stap voor kerken die in hun eigen omgeving aan de slag willen gaan met sociale gerechtigheid is het ontdekken van de bijbelse visie op dit thema. In de Bijbel maakt God zichzelf bekend als een God die mensen bevestigd uit situaties van onderdrukking en uitbuiting (Exodus 20). De regels die God zijn volk geeft, weerspiegelen Gods verlangens naar een wereld waarin niemand wordt uitgebuit en waar mensen in vrede samenleven. Een veelgebruikt voorbeeld hierbij vormen de wetten rond het oogsten: 'Wanneer u bij de wijnoogst druiven plukt, mag u niet alles nog eens nalopen. De rest is voor de vreemdelingen, weduwen en wezen. Bedenk dat u zelf slaaf bent geweest in Egypte' (Deut. 24:21-22). Diezelfde lijn zet Jezus voort in zijn verkondiging van Gods koninkrijk (Lucas 4:18-19). In het Umjojaproces wordt in het bijzonder aandacht gegeven aan de verhalen waarin Jezus gemarginaliseerde mensen weer een plek geeft in de gemeenschap, zoals de Samaritaanse vrouw (Johannes 4:1-26), Bartimeüs (Marcus 10: 46-52) en de bloedvloeiende vrouw (Lucas 8:40-56). In deze verhalen gaat het keer op keer om mensen die om verschillende redenen een positie hebben aan de rand van de samenleving. Jezus zocht heel bewust deze mensen op. Hij vergeeft niet alleen zonden en geneest ziekten, maar hij herstelt ook de relaties van mensen in de gemeenschap. Hij plaatst mensen uit de marge in het middelpunt. Geloofsbeleving in Nederlandse kerken geeft doorgaans veel aandacht aan de individuele verandering op geestelijk en lichamelijk gebied. Het sociale herstel in Jezus werk blijft vaak onderbelicht. Maar Jezus omarmt keer op keer de uitgesloten: die onreine vrouw, die man met een beperking, die buitenlander, die corrupte belastingambtenaar, die kinderen. En die omarming gaat verder dan iets doen voor mensen in de marge. Jezus vereenzelvigd zich met de mensen in de marge. Hij eet met hen. Hij komt bij hen thuis; hij raakt ze aan. In de evangeliën ontdekken we een God die niet in de eerste plaats van alles voor mensen doet, maar een God die naast mensen gaat staan.⁶ Op dezelfde manier kunnen kerken zich verbinden aan mensen in de marge. Niet door van alles voor hen te gaan doen, maar door naast hen te gaan staan.

De buurt ontdekken

In de Bijbel en in de missie van Jezus neemt sociale gerechtigheid een belangrijke plaats in. Die missie van Jezus is ook de missie van zijn volgelingen (Joh. 20:21). Dat is de volgende stap: een kerk die mee wil doen met Gods missie, wil gaan ontdekken wat die missie voor haar lokaal betekent. Wat kan de kerk doen om, net als Jezus, de gemarginaliseerde mens te omarmen?

5 A. Noordgraaf, *Oriëntatie in het diaconaat*, (Zoetermeer: Boekencentrum, 1991), 15.

6 Samuel Wells, *A Nazareth Manifesto. Being with God*, (Chichester: Wiley Blackwell, 2015), 24.

Daarin speelt de context een bepalende rol. In het Umjoja-proces is veel aandacht voor het leren kennen van de eigen omgeving. Dat is een intensief en tijdrovend proces. In het materiaal waar kerken mee aan de slag kunnen gaan zitten verschillende praktische werkvormen. Die zijn gericht op het leren kennen van de omgeving via een wandeling door de wijk, een gesprek met een wijkdeskundige en het maken van een kaart van de omgeving. Door goed te kijken en te luisteren naar de buurt kan een kerk gaan ontdekken wat er speelt in de wijk. Dat begint bij de eerste indrukken, demografische cijfers en in het oog springende verhalen. Een Amersfoortse kerk die met Umjoja meedeelt, nodigde bijvoorbeeld een Marokkaanse buurtvader uit om meer te leren over de Marokkaanse gemeenschap in de wijk. Door zulke ontmoetingen leren de kerk en de buurt elkaar op een nieuwe manier kennen. In dat proces speelt luisteren een belangrijke rol. Een volgende stap is het analyseren van de verzamelde informatie. Een kerk krijgt zo steeds meer zicht op de machtsverhoudingen in de buurt en leert ontdekken wie de gevestigden zijn en wie de buitenstaanders; wat de ongeschreven regels zijn in een buurt die bepaald zijn voor sociale posities; welke mechanismen ervoor zorgen dat het mensen niet lukt om uit de spiraal van armoede en schulden te raken; wat het betekent om te maken te hebben met eenzaamheid.

Gelijkaardige relaties

In deze fase van het Umjoja-proces ontstaan ook nieuwe relaties met mensen in de buurt. Die persoonlijke verbindingen zijn cruciaal voor het ontdekkingsproces. Wat misschien begint als afstandelijke observatie verandert gaandeweg in persoonlijke betrokkenheid. Gelijkaardigheid en wederkerigheid zijn van groot belang bij deze relaties die ontstaan in de buurt. Het doel is niet de ander te helpen, maar de ander te leren kennen. De kerk leert langs deze weg een luisterende en ontvangende houding aan te nemen. De omarming van de ander wordt belemmerd door een ongelijke machtsverhouding.⁷ In zekere mate zal er in iedere relatie sprake zijn van een ongelijke machtsverhouding, maar bewustzijn hiervan kan wel helpen.⁸ In de praktijk betekent dit dat de kerk niet altijd zelf nieuwe initiatieven in het leven hoeft te roepen maar ook aan kan sluiten bij wat er al wordt gedaan. De kerk en de buurt trekken dan samen op. Zo besloot een huiskring van een kerk in Utrecht naar aanleiding van het Umjoja-proces mee te gaan helpen bij een bestaande buurtmaaltijd in hun wijk, in plaats van zelf een maaltijd voor de buurt te organiseren.⁹

7 Miroslav Volf, *Exclusion and embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness, and Reconciliation* (Nashville: Abingdon Press, 1996), 143.

8 Christopher J.H. Wright, *The Mission of God. Unlocking the Bible's Grand Narrative* (Downers Grove: Inter Varsity Press, 2006), 67.

9 RTV Utrecht ging op bezoek bij de buurtsoep in Overvecht en maakte een reportage: <https://www.rtvutrecht.nl/nieuws/1759558/margreef-in-overvecht-buurtsoep-in-buurtma.html>.

Een bijkomend onderdeel is dat de kerk als samenwerkingspartner nieuw vertrouwen kan winnen in de buurt. En dat is in veel gevallen geen overbodige luxe. Het vertrouwen in de kerk is in Nederland niet groot.¹⁰

Voorproefes van een nieuwe wereld

In de laatste fase van Umoya wordt een actieplan gemaakt met de bouwstenen uit het proces. Op basis van de bijbelse visie op Gods missie, de opgedane kennis over de buurt en de nieuwe relaties die ontstaan zijn met de buurt, gaat de kerk praktisch aan de slag. Het maken van een actieplan klinkt al snel groter dan het in de praktijk doorgegaan is. Het verhaal van de vijf broden en twee vissen (Marcus 6:30-44) laat zien dat God van ons vraagt dat we de kleinste dingen die we kunnen bieden bij Hem brengen. Daarmee gaat Hij vervolgens aan het werk. De praktijk van Nederlandse kerken leert ook dat schaars te niet zit in eten, gebouwen of geld, maar hoofdzakelijk in tijd. Kerken hebben doorgaans overvolle agenda's, daar passen geen nieuwe activiteiten bij zonder dat ook in die agenda wordt geschrapt. Ruimte maken in de agenda is misschien nog wel belangrijker dan het maken van nieuwe plannen. Kerken zullen keuzes moeten maken over wat ze niet meer gaan doen. Zaken die niet aansluiten bij Gods plan van hoop en herstel en die niet aansluiten bij wat er speelt in de buurt worden in het Umoya-proces vanzelf minder belangrijk.

Een tweede belangrijke reden om voorzichtig te zijn met al te grote plannen is gelegen in het doel van die plannen. Door Umoya gaan kerken onder andere aan de slag met sociale gerechtigheid. Dat betekent niet dat Gods missie de bloei van mensen als hoogste doel heeft.¹¹ Het uiteindelijke doel is de verheerlijking van God zelf. Bovendien zouden we de missie van de kerk tot een soort utopisch ideaal kunnen gaan maken: Als we maar hard genoeg ons best doen en de juiste strategie gebruiken, kunnen we onrecht en sociale uitsluiting uitbannen. Dat ideaal sluit niet aan bij de bijbelse missie en leidt uiteindelijk tot teleurstelling. Stefan Paas waarschuwt voor deze dynamiek en wijst er op dat we de kerk beter kunnen zien als teken en voorproefje van Gods nieuwe wereld en niet zozeer als instrument van herstel en verandering.¹² Dat geldt ook voor de inzet voor sociale gerechtigheid. Onderdrukking en uitsluiting, geweld en conflict zullen blijven bestaan. Het doel is niet de totale transformatie van de buurt. Het doel is om als kerk zichtbare en tastbare voorproefes te geven van Gods nieuwe wereld. De kerk kan zoutend zijn door inclusief te zijn. Die waardevolle aanvulling kan kerken helpen om ontspannen aan de slag te gaan, zonder hun bevoeging te verliezen.

10 Centraal Bureau voor de Statistiek. *Vertrouwen op de kaart. Statistische trends* (mei 2018), geraadpleegd op <https://www.cbs.nl/nl-nl/lachtergrond/2018/18/vertrouwen-op-de-kaart>.

11 Stefan Paas, *Vreemdelingen en priesters. Christelijke missie in een post-christelijke omgeving*, (Zoetermeer: Boekenencentrum, 2015), 92.

12 Paas, *Vreemdelingen en priesters*, 120.

In onze eigen buurt in Amsterdam zien we hoe met kleine stapjes de kerk en de buurt elkaar weer aan het ontdekken zijn. Elke twee weken is er een buurtmaaltijd. Bij de maaltijd neemt iedereen altijd iets te eten mee. Het is niet de kerk die kookt voor, en de buurt die eet, maar de buurt en de kerk koken en eten samen. Door de maaltijd komen allerlei soorten mensen uit de buurt bij elkaar; hoog en laag opgeleid; uit verschillende culturen; van jong tot oud, christelijk en niet-christelijk, rijk en arm. Het is geen grote groep, zo'n twintig tot dertig mensen, maar wel een groep die door sociale barrières heen breekt. Juist in deze buurt in Amsterdam, waar parallelle samenlevingen tot ongelijke kansen leiden, is die maaltijd een teken en voorproefje van Gods nieuwe wereld.

Conclusie

Sociale gerechtigheid maakt integraal onderdeel uit van Gods missie en daarmee ook van de missie van de kerk in Nederland. Door goed te luisteren kan een kerk ontdekken wat er speelt in de buurt en waar de breuklijnen lopen. Gelijkaardige relaties met de buurt bevorderen dat een kerk onderdeel wordt van het leven van mensen in de buurt. Zo ontstaat een gemeenschap waarin mensen iets kunnen proeven van de Gods nieuwe wereld. Iedere lokale kerk kan daar aan meewerken door dichtbij en klein te beginnen.

Herman Bouma is programmaleider van Umoya Nederland en woont samen met zijn gezin in Amsterdam Slotervaart. E: herman@umojanederland.nl